

сфарміраванья ў сьвядомасці прадстаўнікоў адпаведнай лінгвакультурнай традыцыі. Вывучэнне і разуменне гэтых лінгвістычных асаблівасцяў бачыцца надзвычай важнай задачай, вырашэнне якой істотна паспрыяе ў фарміраванні моўнай сьвядомасці і ў павышэнні агульнай культуры грамадства. Таму самая пільная ўвага павінна надавацца даследчыкамі мове сродкаў масавай інфармацыі як крыніцы ўзбагачэння нашай мовы новымі культурна-маркіраванымі лексічнымі адзінкамі.

Літаратура

1. Гарбовский, Н.К. Теория перевода / Н.К. Гарбовский – М.: Изд-во Моск. ун-та, 2004.
2. Гумбольдт, В. фон. Избранные труды по языкознанию / В. фон Гумбольдт. – М., 1984.

Т.С. Бабровіч

(выкладчык кафедры беларускага і рускага мовазнаўства
БДПУ імя М. Танка)

АНАМАСІЯЛАГІЧНЫ АСПЕКТ ВЫВУЧЭННЯ БУДАЎНІЧАЙ ТЭРМІНАЛОГІІ

Вывучэнне тых ці іншых моўных з’яў у анамасіялагічным плане азначае, што ў цэнтры ўвагі знаходзіцца пытанне аб тым, як звязаны гэтыя з’явы з абазначэннем акаляючай нас рэчаіснасці, з выбарам і стварэннем назваў для асобных яе фрагментаў. Анамасіялагічны падыход азначае таксама вывучэнне намінацыйных функцый саміх аналізуемых адзінак, г. зн. іх непасрэднай ролі ў працэсах намінацыі [1, с. 5].

У асобны раздзел мовазнаўства анамасіялогія пачала вылучацца ў другой палове XX стагоддзя ў сувязі з развіццём агульнай тэорыі мовазнаўства, удасканаленнем прынцыпаў сістэмнага аналізу намінацый. Даследаванню розных анамасіялагічных аспектаў прысвечаны працы Ю.Д. Абрэяна, Н.Д. Аруцюнавай, В.У. Вінаградава, Ю.М. Каравулава, А.С. Кубраковай, А.А. Уфімцавай, Ф.П. Філіна, Д.М. Шмялёва і інш. За апошнія дзесяцігоддзі павялічылася колькасць работ, прысвечаных розным праблемам у анамасіялогіі, якія носяць як навукова-тэарэтычны, так і навукова-практычны характар, беларускіх лінгвістаў А.А. Крывіцкага, Т.Р. Трафімовіч, М.М. Міхалевіч, А.А. Кажэўнікавай, А.У. Ксяндзовай.

Вывучэнне будаўнічых тэрмінаў у анамасіялагічным напрамку з’яўляецца актуальным і перспектыўным, таму што дазваляе адлюстравіць фактары, якія з’яўляюцца важнымі для усёй моўнай сістэмы. Як адзначае В.Г. Гак, у тэрміналогіі “мы сустракаемся з найбольшай ідэнтычнасцю выражаемых паняццяў, а г. зн. фармальныя разыходжанні ў спосабах наймення з’яўляюцца найбольш паказальнымі” [3, с. 32].

Неабходна адзначыць, што ў лінгвістычнай літаратуры існуюць два супрацьлеглыя пункты погляду на характар фарміравання тэрміналогіі. Адны даследчыкі гавораць аб канвенцыяльнасці тэрмінасістэм, падкрэсліваюць, што “тэрмінатворчасць у наш час – цалкам свядомая моўная дзейнасць” [9, с. 106]. Другія даследчыкі сцвярджаюць, што мова тэрмінасістэм фарміруецца па законах, якія дзейнічаюць у агульнай мове. Так, Л.М. Аляксеева разглядае анталагічную сутнасць тэрміна, заснаваную на разуменні тэрміна як функцыі слова і абумоўленую якасцямі самой мовы, якія патэнцыяльныя ў звычайнай сістэме моўных адносін, але актуалізаваныя ў сістэме спецыяльных адносін [1]. Галоўнай задачай анталагічнага аналізу аўтар лічыць вывучэнне моўнага механізму актуалізацыі патэнцыяльных якасцей, закладзеных у мове. В.П. Даніленка адзначае, што “кантроль і рэгуляванне тэрмінатворчага працэсу ў сучасных умовах адбываецца, як правіла, на той стадыі развіцця галіновай тэрміналогіі, калі яна ўжо прайшла шлях натуральнага фарміравання” [4, с. 77]. Мы згодны з думкай Т.В. Капаяко, што “тэрміналогія не мае нейкіх сваіх спосабаў утварэння тэрмінаў, для яе характэрны тыя ж спосабы наймення, што і для літаратурнай мовы” [6, с. 55].

У лінгвістычнай літаратуры матываванасць тэрміна некаторыя навукоўцы разглядаюць як асобнае пытанне, якое на сённяшні момант з’яўляецца дыскусійным. Так, В.П. Даніленка разглядае матываванасць тэрміналагічнага знака ў непасрэднай сувязі з лексічным значэннем, якое рэалізуецца ў тэрміналогіі [5]. Т.Р. Кіях указвае на суадносіны паміж унутранай формай і лексічным значэннем [6]. С.В. Грынёў-Грыневіч разумее матываванасць тэрміна як “здольнасць яго формы скласці ўяўленне аб паняцці, якое называецца” [4, с. 68]. Але як падкрэслівае В.І. Блінова, у матываваных тэрмінах унутраная форма члянiмая на матывуючую частку і фармантную. Фармантная частка паказвае на класіфікацыйную прыкмету, што дае падставу вывучаць тэрміны з агульных анамасіялагічных пазіцый [2, с. 123].

Як адзначае Т.Р.Трафімовіч, вытворнае найменне ўяўляе выключную цікавасць для анамасіялогіі [10, с. 31]. Адною з галоўных прыкмет вытворнай адзінкі з’яўляецца *матываванасць*, ці *матывацыя*. У анамасіялогіі матывацыя не абмяжоўваецца паняццем вытворнасці-невыворнасці, а разглядаецца ў больш шырокім сэнсе – для абазначэння агульнай з’явы сэнсавай залежнасці паміж словамі, гэта магчымасць прадставіць значэнне вытворнага слова дэфініцыяй, якая змяшчае зыходнае ці матывуючае слова (словы). Акрамя таго, матывацыя ў анамасіялогіі ёсць *выбар*, які ажыццяўляецца на працягу ўсяго працэсу назватворчасці. Гэта выбар не толькі моўных спосабаў і сродкаў абазначэння пэўнага аб’екта намінацыі, але і выбар самога аб’екта намінацыі і тых яго рэферэнтных асаблівасцей, якія становяцца асновай для ўтварэння адпаведнага наймення. Такім чынам, пошук матывацыі

ў анамасіялогіі – гэта пошук прычыны, *чаму* менавіта так, а не інакш быў названы пэўны аб’ект намінацыі, якія асаблівасці дадзенага аб’екта былі абраны ў якасці назваўтваральных.

Матываванаць наймення (тэрміна) азначае расчлянёнасць сэнсавай структуры вытворнага. Па словах А.С.Кубраковай, “чэшскія лінгвісты былі першымі вучонымі, якія звярнулі ўвагу на складаны характар вытворнага слова і яго абавязковую двухчленнасць: анамасіялагічны базіс і анамасіялагічную прыкмету” [8, с. 46]. Анамасіялагічны базіс вызначае катэгарыяльную прыналежнасць наймення, заўсёды характарызуецца прастай структурай. Анамасіялагічная прыкмета з’яўляецца той зменнай велічынёй, якая характарызуе і ўдакладняе базіс і якая дазваляе адрозніць адно вытворнае найменне ад другога, пабудаванага па той жа мадэлі з выкарыстаннем таго ж базіса. Магчыма таксама ўстанавіць тыпы намінацыйных адзінак, у якіх тыпалагізуючым параметрам з’яўляецца характар анамасіялагічнай прыкметы.

У будаўнічай сферы намі прааналізавана каля 820 аднаслоўных найменняў, якія складаюць ядро тэрміналагічнай сістэмы, функцыянуюць як у якасці самастойных, аўтаномных адзінак, так і ў якасці апорных кампанентаў неаднаслоўных найменняў. Гэта намінацыі, што ўваходзяць у тэматычныя падгрупы “будаўнічыя матэрыялы і рэчывы”, “тыпы будынкаў і памяшканняў”, “будаўнічыя канструкцыі, іх часткі і элементы”. З іх 524 (63,9%) з’яўляюцца матываванымі, якія ўтвораны шляхам семантычнай і словаўтваральнай дэрывацыі.

Пры семантычнай дэрывацыі гатовая намінацыйная адзінка ўжываецца ў новай для яе семантычнай функцыі і прадугледжвае ўнутраную сувязь новага значэння з папярэднім. Напрыклад, *замазка* ‘дзеянне паводле дзеяслова *замазаць*’ і *замазка* ‘вязкае рэчыва для замазвання шчылін’; *пакрыццё* ‘дзеянне паводле дзеяслова *пакрыць*’ і *пакрыццё* ‘тое, што пакрывае што-н. зверху’; *малако* ‘белая пажыўная вадкасць’ і *малако* ‘белаваты раствор некаторых рэчываў’; *мука* ‘прадукт размолу збожжа’ і *мука* ‘размолатыя або расцёртыя ў парашок якія-н. жывёльныя ці мінеральныя рэчывы’; *пераход* ‘дзеянне паводле дзеяслова *пераходзіць*’ і *пераход* ‘спецыяльнае збудаванне, якое злучае адно памяшканне або месца з другім; калідор’; *пад’езд* ‘дзеянне паводле значэння дзеяслова *пад’язджаць*’ і *пад’езд* ‘уваход (звычайна крыты) у будынак’; *лапа* ‘ступня або ўся нага ў некаторых жывёл або птушак’ і *лапа* ‘шып на канцы бервяна, які ўстаўляецца ў выемку другога бервяна пры звязванні іх у вянец’.

Пры словаўтваральнай дэрывацыі ўлічваюцца дэрывацыйныя сродкі, якія выкарыстоўваюцца ў працэсе намінацыі. Т.Р.Трафімовіч падкрэслівае, што афіксы выражаюць катэгарызацыйную дзейнасць моўнай асобы пры найменні прадметаў акаляючай рэчаіснасці. Улік афіксаў дазваляе суаднесці іх з характарам анамасіялагічнай прыкметы [10, с. 39].

Так, напрыклад, назвы рэчываў *абагачальнік, ацвярджалынік, гасільнік, запаўняльнік, абястлушчвалынік, уцяпляльнік* утвораны пры дапамозе суфікса *-льнік*, які з'яўляецца анамасіялагічным базісам, і само найменне ўзнікла з апорай на агентыўную прыкмету. У назвах будынкаў і памяшканняў *брадзільня, парыльня, пільня, сушня* ў аснову наймення таксама пакладзеная прыкмета паводле дзеяння, на што ўказвае суфікс *-н-*.

Лакатыўная прыкмета рэалізуецца ў назвах частак збудаванняў *падстрэшак, паддашак, падбэлечнік*, у якіх дэрывацыйнымі сродкамі з'яўляюцца прэфікс і суфікс.

Значная колькасць найменняў утворана шляхам словаскладання. Як адзначала А.С. Кубракова, “словаскладанне прыводзіць да ўзнікнення вытворных з іншымі анамасіялагічнымі структурамі” [8, с. 64]. Пры словаскладанні анамасіялагічная структура вытворных найменняў мае двухчленны характар, пры гэтым анамасіялагічным базісам пераважна з'яўляецца другі ці апошні кампанент складанага слова, а анамасіялагічнай прыкметай – першы кампанент. Анамасіялагічная структура складанага вытворнага можа ўяўляць таксама злучэнне раўназначных адзінак, г. зн. двух базісаў, што ўказвае на адначасовую наяўнасць некалькіх прадметаў, працэсаў і інш. у з'яве, якая абазначаецца новым найменнем [8, с. 67–68].

Так, сярод найменняў будаўнічых матэрыялаў сустракаюцца наступныя кампазіты розных словаўтваральных мадэляў: *грунтабетон, грунтацэмент, жалезабетон, жалезашкло, вапняк-ракушачнік, лесаматэрыял, пенакераміка, пясок-пльвун, гумапластыка, стальбетон, шклавата, шкловалакно, хрызатыл-азбест, пенькавалакно, шкложалезабетон, пенаалюміній, пілааматэрыял* і інш.; сярод найменняў будынкаў і памяшканняў: *бензасховішча, новабудоўля, гідразбудаванне, блок-кватэра, ільнокамбінат, дом-музей, гразелячэбніца, завод-вырабляльнік* і інш.; сярод найменняў будаўнічых канструкцый, частак і элементаў: *блок-акно, металаканструкцыя, палястойка, шклопакет, фальшпанель* і інш.

Такім чынам, даследаванне будаўнічай тэрміналогіі ў анамасіялагічным напрамку дазваляе ўстанавіць суаднесенасць паняццяў і семантыкі тэрміналагічных найменняў, вызначыць іх пэўныя тыпы і катэгорыі, выявіць механізмы ўтварэння наймення і характар матываванасці новага наймення. Вызначэнне анамасіялагічнай прыкметы і анамасіялагічнага базісу садзейнічае большай дакладнасці і сістэматызацыі тэрміналагічных найменняў.

Літаратура

1. Алексеева, Л.М. Термин и метафора: семантическое обоснование метафоризации / Л.М. Алексеева. – Пермь: ПГУ, 1998. – 250 с.
2. Блинова, О.И. Явление мотивации слов: Лексикологический аспект / О.И. Блинова. – М.: ЛИБРОКОМ, 2017. – 208 с.

3. Гак, В.Г. Беседы о французском слове: из сравнительной лексикологии французского и русского языков / В.Г. Гак. – М.: Комкнига, 2006. – 336 с.
4. Гринев-Гриневиц, С.В. Терминоведение: учебное пособие / С.В. Гринев-Гриневиц. – М.: Академия, 2008. – 302 с.
5. Даниленко, В.П. Русская терминология: Опыт лингвистического описания / В.П. Даниленко. – М.: Наука, 1977. – 246 с.
6. Капейко, Т.В. Лексіка-семантычны спосаб тэрмінаўтварэння: манаграфія / Т.В. Капейко. – Магілёў: МДУ, 2007. – 145 с.
7. Кияк, Т.Р. Мотивированность лексических единиц: (Количеств. и качеств. характеристики) / Т.Р. Кияк. – Львов: Вища шк., 1988. – 160 с.
8. Кубрякова, Е.С. Теория номинации и словообразования / Е.С. Кубрякова. – М.: ЛИБРОКОМ, 2016. – 86 с.
9. Суперанская, А.В. Общая терминология: вопросы теории / А.В. Суперанская, Н.В. Подольская, Н.В. Васильева. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – 248 с.
10. Трофимович, Т.Г. Типы предметных наименований в языке старорусской деловой письменности: монография / Т.Г. Трофимович. – Минск: БГПУ, 2003. – 223 с.

Т.Р. Багарадава
(аспірант кафедры гісторыі
беларускай літаратуры БДУ)

РОЛЯ ЭКСТРАПАЛЯЦЫЎ Ў ЭВАЛЮЦЫЎ ВАЕННАЙ ТЭМЫ (НА ПРЫКЛАДЗЕ АПОВЕСЦЕЙ К. ЧОРНАГА, С. ГРАХОЎСКАГА, У. ДАМАШЭВІЧА)

Генезіс аўтара, развіццё кожнай эстэтычнай школы, накірунку адбываюцца з улікам працэсаў асіміляцыі, дэфармацыі і трансфармацыі творчых прынцыпаў, якія былі распрацаваны мастакамі-папярэднікамі. Увасабленне мастацкага вопыту М. Гарэцкага ў айчынным літаратурна-культурным полі знайшло лагічны працяг у выглядзе адлюстравання народнай свядомасці ў мастацкай спадчыне К. Чорнага (1900 – 1944) праз раманы “Сястра” (1927 – 1928), “Зямля” (1928), аповесць “Лявон Бушмар” (1929) і пазнейшыя творы аўтара, заканчваючы недапісанай аповесцю пра вайну “Скіп’ёўскі лес” (1941 – 1944).

Па словах М. Тычыны, “паміж біяграфіяй К. Чорнага і яго творамі цяжка праводзіць прамыя паралелі” [7, с. 11]. У мастацкай спадчыне пісьменніка, прысвечанай ваеннай тэматыцы, выразна адчуваецца багацце вопыту, назапашанага аўтарам у 1920 – 1930-я гг. Трэба заўважыць, што К. Чорны, не маючы пачуццёвага вопыту Вялікай Айчыннай вайны, ствараў ваенныя творы пры дапамозе *экстрапаляцыі* вопыту, набытага ва ўмовах першай сусветнай. У імкненні да філасофскага асэнсавання падзей быцця пісьменнік звяртаўся да гісторыі, што праявілася ў пошуку гістарычных каранёў у біяграфічных дадзеных аўтарскіх герояў. Часам гэтая акалічнасць вяла да пэўнай умоўнасці сюжэта, да скарачэння сюжэтных ліній і фактаграфізму. К. Чорны сваёй творчасцю, прысвечанай